

Kuifeend, Tafeleend, Smient en Krakeend in het oostelijk rivierengebied in 1975-2005

Greta van Hoorn

De watervogeltellers vragen zich af of het klopt dat er de laatste jaren minder Smienten zijn en dat de Kuifeend en Tafeleend minder massaal aanwezig zijn in het telgebied. Ze zien ook steeds meer Krakeenden, al lijkt dat minder op te vallen. Wat zou de reden kunnen zijn van die veranderingen? Natuurontwikkeling? Veranderingen in het grondgebruik? In deze bijdrage zijn de vier eendensoorten uitgelicht.

Krakeend (foto Erik de Waard)

Materiaal, methode en gebied

Vanaf midden jaren zeventig zijn in het oostelijk rivierengebied eenden, ganzen, zwanen, en andere watervogels maandelijks (september-april) geteld in het kader van de watervogeltelling. Deze telling wordt uitgevoerd langs en op zoete en zoute wateren, zoals het IJsselmeergebied, de grote rivieren, meren en plassen in waterrijke delen van Nederland het Waddengebied en het Deltagebied. De veldgegevens worden verzameld door vrijwilligers, waaronder leden van de VWG Arnhem en omstreken. De gegevensverwerking wordt nu door SOVON Vogelonderzoek Nederland samen met Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gedaan. De telreeksen vanaf seizoen 1975/76 van de vier soorten eenden zijn beschikbaar gesteld door SOVON.

Het oostelijk rivierengebied omvat de Rijn van Spijk tot aan Heteren en de IJssel ten zuiden van Deventer. Leden van de VWG Arnhem zijn ruim dertig jaar actief in dit gebied, evenals telgroepen uit Wageningen, Doesburg en Zutphen.

De werkwijze is beschreven in van Roomen *et al* (2003). De verklaring van de aantalveranderingen is te vinden in de jaarlijkse rapportages Watervogels in Nederland (van Roomen *et al* 2006).

Ontwikkelingen

Het gebied langs Rijn en IJssel biedt voedsel- en rustgelegenheid. Graseters zoals Smient en ganzen foerageren op graslanden en gebruiken het open water om te drinken en om te rusten. Kuifeend, Tafeleend en Krakeend verblijven het grootste deel van de tijd op het water. Ze gebruiken het water om te foerageren en om te rusten.

In het rivierengebied voltrekken zich voortdurend veranderingen. De dynamiek van de rivier zorgt voor afwisseling in de waterstand, de hoeveelheid aangevoerd slib en de vochtigheidsgraad van de bodem. De mens brengt veranderingen teweeg met natuurontwikkelingsprojecten en het project 'Ruimte voor de rivier', waarin nevengeulen zijn voorzien. Ook de weersomstandigheden spelen een rol.

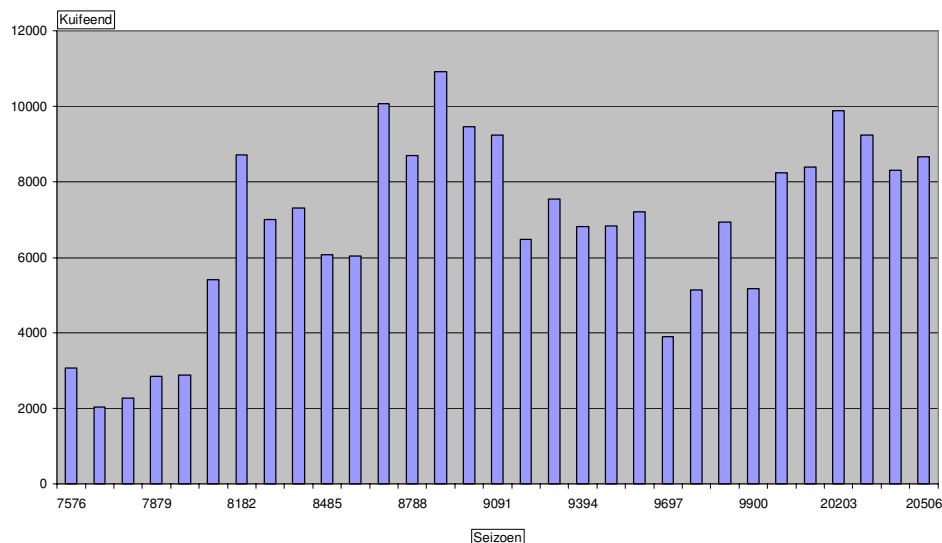
Vanaf midden jaren zeventig zijn de totale aantallen vogels in het stroomgebied van de Rijn in de winter meer dan verdubbeld, van gemiddeld 60.000 in seizoen 1975/76 naar 140.000 in seizoen 2004/2005 (van Roomen *et al* 2006).

Kuifeend *Aythya fuligula*

De Kuifeend duikt zijn voedsel op in open zoet water. Driehoeksmosselen (*Dreissena polymorpha*) en andere schelpdieren vormen het stapelvoedsel. Deze prooien moeten in flinke aantallen voorkomen en niet op te grote diepte zitten anders kost het teveel inspanning om ze te vinden. Het IJsselmeer, de Randmeren en de Zoete Delta herbergen in de wintermaanden de grootste aantallen Kuifeenden. De landelijke trend is stabiel en neigt naar een lichte daling. De seizoenstotalen in het oostelijk rivierengebied schommelen vanaf het seizoen 2000/2001 tussen 8.000 en 9.500. De hoogste aantallen zijn geteld in de maanden december-februari (maximaal 3.680 in december 1988).

Belangrijke plekken voor de Kuifeend in het oostelijk rivierengebied zijn: De Rijn van Spijk tot Pannerden met daarin de Bijland, plassen aan de Rijn tussen Malburgen en Heteren en plassen tussen Deventer en Zutphen (westoever).

De veranderingen in de beschikbaarheid van de schelpdieren bepalen de aantallen Kuifeenden. De Driehoeksmossel krijgt gezelschap van exotische schelpdieren uit andere landen. Het is nog niet duidelijk of de Kuifeend ook gebruik maakt van deze nieuwkomers. Ook is het nog niet duidelijk hoe de nieuwe schelpdieren de driehoeksmosselen beïnvloeden.

Figuur 1. Seizoentotaal (totaal september-april per seizoen) van Kuifeend, in het oostelijk rivierengebied in 1975/76-2005/06

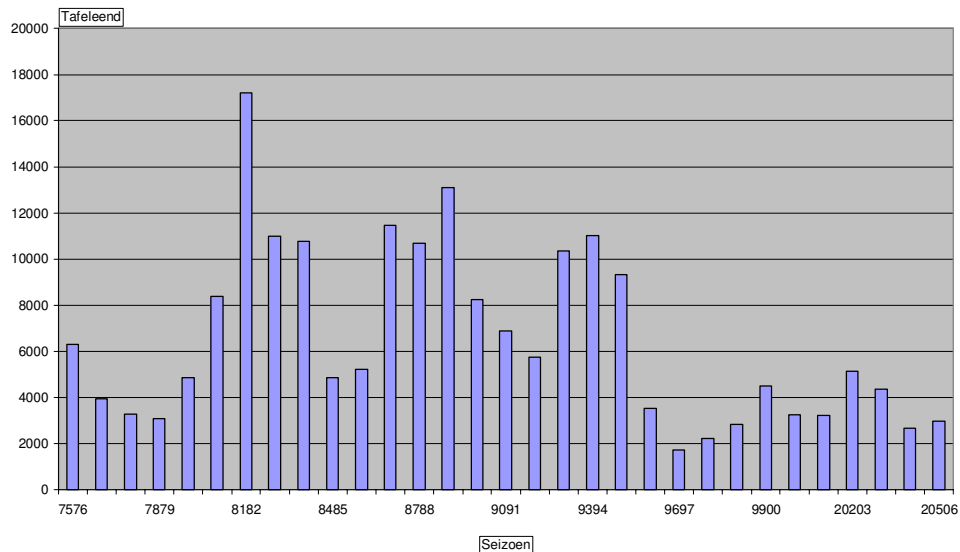
Tafeleend *Aythya ferina*

Tafeleend en Kuifeend duiken vaak in gemengde groepen naar voedsel. De Tafeleend eet niet alleen schelpdieren maar ook waterplanten en die combinatie is er in het IJsselmeergebied. In de tijd gezien zijn er binnen het IJsselmeergebied verschuivingen in aantallen Driehoeksmosselen en in Tafeleenden geweest. De aantallen Tafeleenden verto-

nen nu landelijk een daling en die afname zien we ook in het oostelijk rivierengebied. Tot midden jaren negentig schommelden de seizoenetotalen onder en boven de 10.000 per seizoen, de laatste vijf seizoenen blijven de aantallen onder de 5.000. Januari en februari zijn de maanden met de hoogste aantallen en het hoogste aantal tijdens een telling was 5.720 in december 1988.

Belangrijke plekken voor de Tafeleend in het oostelijk rivierengebied zijn: De Rijn van Spijk tot Pannerden met daarin de Bijland, plassen tussen Deventer en Zutphen (westoever) en plassen aan de Rijn tussen Malburgen en Heteren.

Binnen West-Europa zijn de aantallen stabiel. In Zwitserland en Frankrijk is het aantal Tafeleenden groter geworden ten koste van het aantal in ons land.

Figuur 2. Seizoen totaal (totaal september-april per seizoen) van Tafeleend in het oostelijk rivierengebied in 1975/76-2005/06

Smient *Anas penelope*

Zachte grassen zijn de grootste voedselbron voor de Smient. Water is belangrijk als compensatie voor vochtverlies via de uitwerpselen en als veilige rustplaats. De afstand tussen het voedselgebied en water is maximaal een kilometer of tien. De Smient is actief in de nachtelijke uren en rust overdag op open water (van Roomen *et al* 2006).

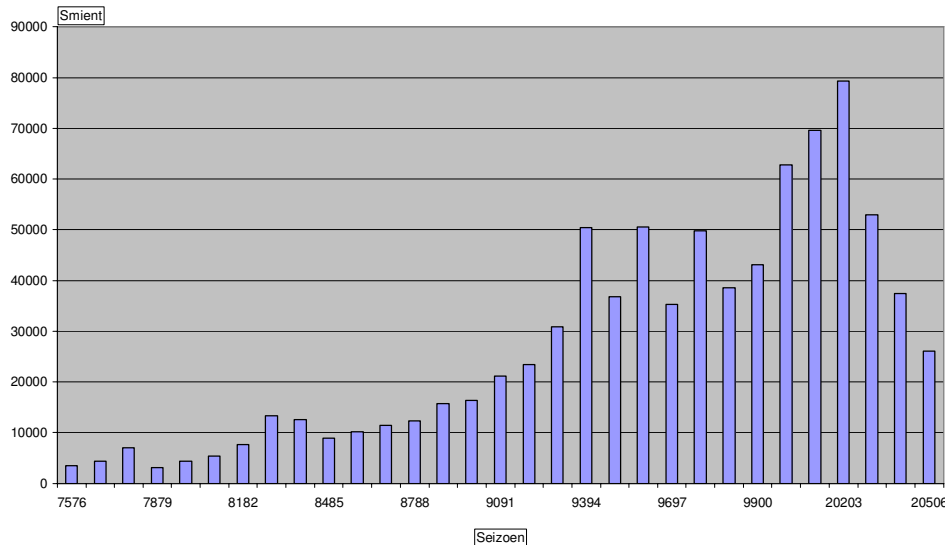
De aantallen zijn vanaf midden jaren zeventig tot begin jaren negentig gestegen en daarna voor Nederland gestabiliseerd. Vanaf het seizoen 2002/2003 is de trend licht dalend. Een belangrijk deel van de smientenpopulatie, ongeveer 50% brengt de winter in Nederland door. De aantallen in ons land staan onder invloed van veranderingen in de omliggende landen en in het overwinteringsgebied dat verder naar het noordoosten opschuift. In Denemarken zijn meer gebieden aantrekkelijk geworden voor de Smient na het wegvallen van de jacht (van Roomen *et al* 2006).

De verdeling over het land is ook aan veranderingen onderhevig. De aantallen in het Waddengebied nemen af terwijl er in de Zoet Rijkswateren meer Smienten worden geteld.

Vanaf seizoen 2002/2003 daalt het aantal Smienten dramatisch ook in het oostelijk rivierengebied.

Belangrijke gebieden voor de Smient in het oostelijk rivierengebied zijn: De plassen tussen Zutphen en Deventer (westoever), Pannerden – Loo – Westervoort, Spijk – Pannerden inclusief Bijland en Doesburg – Veer Bronkhorst (oostoever). De hoogste aantallen

worden doorgaans in de maanden januari en februari vastgesteld en het maximum van ruim 24.900 in januari 2003.

Figuur 3. Seizoentotaal (totaal september-april per seizoen) van Smient in het oostelijk rivierengebied in 1975/76-2005/06

Krakeend *Anas strepera*

De Krakeend verzamelt zijn plantaardig voedsel al grondelend uit het water. De seizoen-spiek ligt in de periode september – december, een periode waarin groene planten nog aanwezig zijn. Het maximale aantal tijdens een telling is echter gevonden in februari 2005 met 311 ex. Deze planteneter heeft een voorkeur voor open water. Een zachte winter met weinig vorst is in het voordeel van deze grondeleend die afhankelijk is van open water. De reeks zachte winters kan een verklaring zijn voor het groeiende aantal Krakeenden dat in ons land broedt en dat er buiten de broedtijd verblijft. De landelijke trend vertoont een stijgende lijn, evenals de trend in het oostelijk rivierengebied. De voorlopige landelijke gegevens van de telseizoenen 2005/2006 en 2006/2007 vertonen een verder stijgende lijn (Vergeer 2008).

Al vanaf het begin van de jaren negentig zijn de trajecten Spijk Pannerden en Oude Rijnstrangen relatief belangrijk in het rivierengebied. De belangrijkste gebieden voor Krakeend in Nederland liggen in Laag Nederland en in het Beneden rivierengebied.

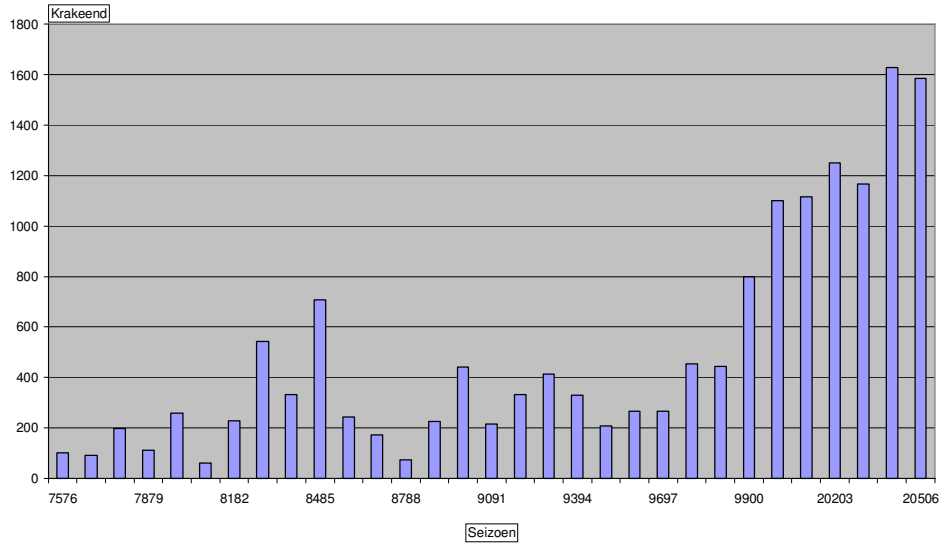
Het belang van het oostelijke rivierengebied

De vier besproken soorten hebben een binding met open water als rustplaats of als voedselbron. In zachte winters blijft open water beschikbaar. Toch vertonen de aantallen Kuifeend, Tafeleend en Smient in Nederland geen stijgende lijn meer. Nederland maakt deel uit van West-Europa als overwinteringsgebied. Bij bovengenoemde drie soorten zijn veranderingen in het broedgebied of in andere landen de oorzaak van veranderingen in ons land.

De Krakeend neemt juist toe in Nederland. Dit betreft zowel het aantal in en buiten het broedseizoen. Het lijkt er op dat de Krakeend op Europese schaal meer naar het noorden opschuift.

De oorzaak van genoemde veranderingen heeft te maken met warmere winters, veranderingen in beheer van de overwinteringsgebieden. Het wegvallen van jachtdruk en het verbeteren van waterkwaliteit zijn twee voorbeelden. De lange reeks watervogeltellingen

van ruim dertig jaar helpt om inzicht te krijgen in veranderingen en bij signalering van voor de vogels positieve en negatieve invloeden.

Figuur 4. Seizoentotaal (totaal september-april per seizoen) van Krakeend in het oostelijk rivierengebied in 1975/76-2005/06

Dank aan:

- De tellers die de afgelopen 30 jaar in weer en wind de gegevens verzameld en genoteerd hebben.
- SOVON die de gegevens heeft verzameld en bewerkt en de reeksen beschikbaar heeft gesteld.
- Jan Schoppers die een eerdere versie kritisch doornam.

Gebruikte literatuur:

1. Roomen van M., van Winden E., Koffijberg K., Ens B., Hustings F., Kleefstra R., Schoppers J., van Turnhout C., SOVON Ganzen- en zwanenwerkgroep & Soldaat L. 2006. Watervogels in Nederland in 2004/2005. SOVON-Monitoringrapport 2006/02, RIZA BM06.14. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen, 2004/2005.
2. Roomen van M., Hustings F. & Koffijberg, K. 2003. Handleiding monitoringproject watervogels. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
3. Vergeer, J.W. 2008. Nogmaals de krakeend: over voedsel, verblijf en de midwinterwinterling. Watervogeltellingen in Nederland, nieuwsbrief seizoen 2007/2008, nr 6 februari 2008.

* Bovenstaande bronnen zijn in te zien of te bestellen via www.sovon.nl